

הַלְכוֹת שֶׁבֶת סִימָן רַצַּב רַצַּב

ביאורים ומוספים

שבת 72 דקות לאחר שקיעת החמה, כתב הגרי"ח קניבסקי (אשי ישראל תשובה ש"ב בסוף הספר) שיאחרו כשיעור זמן זה גם את תפילת ערבית. ועד כמה הוא הזמן שמותר לאגור את תפילת ערבית כדי להוסיף מחול על הקורש, הסתפק בזה הגרש"ז אויערבך (משני"ב ביצחק יקרא), ומימ אין לאחר להתפלל ערבית במוצאי שבת יותר מחצות, כיון שלכתחילה זמן תפילת ערבית הוא עד חצות.

(2) ובטעם הדבר כתב הבי"ח, שהוא על פי הגמ' בשבת (ק"ה, ב) אמר ר' יוסי, יהא חלקי וכו' ממוצאי שבת בצפורי, שהיו מאחרים להוציא את השבת, והיו מקבלים שבר על זה שהיו מוסיפים יותר מחול על הקודש, עוד טעם הוסיף הפמ"ג (משב"ז ס"ק א), שעל ידי שמאחרים את יציאת השבת יותר, לא נראה שהשבת עליהם כמשא.

(3) ושיעור זמן צאת השבת, לדעת החזו"א (דינים והנהגות פ"ח אות ז ואחרות רבינו ח"א עמ' ק) הוא בין ארבעים וחמש לחמישים דקות לאחר שקיעת החמה.

ולגבי קטן שהגדיל במוצאי שבת, האם יש עליו חיוב של תוספת שבת, נחלקו בזה האחרונים, המנחת חנוך (מצוה ש"ג אות ט ד"ה ונראה לענ"ד) כתב שיש להסתפק בזה, והשו"ע יקב"ל (סי' תרח ס"ק א) כתב שיש עליו חיוב של תוספת שבת, אבל כשרית הר צבי (או"ח ח"א סי' קסח) הדיח מהחכם סופר שאין עליו חיוב של תוספת שבת.

ולגבי אשה, אם חייבת היא בתוספת שבת, נחלקו האחרונים, שהמנחת חינוך (שם ד"ה והנה תוספת זו גם) כתב שאינה חייבת, והפמ"ג (סי' תרח משב"ז ס"ק א) והשו"ת כתב סופר (או"ח סי' נ) כתבו שהיית.

(4) אמנם לקמן (סי' תקנ"ט ס"ק ח) כתב בשם הגר"א, שהטעם שאין אומרים אותו כשהל תשעה באב במוצאי שבת, שכן שאינו מסדר היום אין לאומרו בחשכה באב.

(5) אמנם בספרו נועם מגדים (סי' טז) כתב הפמ"ג, שמזמור זה אומרים בכל מוצאי שבת שהוא תחילת ימי השבוע, כיון שהם פסוקי ברכה להצלחה במעשה ידינו ועסקנו, וכשהל יוש במוצאי שבת לא שייך טעם זה.

ובמוצאי שבת חול המועד, כתב הפמ"ג (שם ולקמן סי' תצא משב"ז ס"ק א) שאומרים מזמור זה, ולכאורה לטעם שכתב לאומרו משום שהם פסוקים לברכה והצלחה במעשה ידינו בתחילת ימי השבוע, גם במוצאי שבת חול המועד לא צריך לאומרו, כיון שאין עושים מלאכה בחול המועד.

(6) משמעות דבריו שיכול לומר תחינה משחשית, אף אם לא התפלל תפילת ערבית, אמנם לקמן (סי' רצ"ד ס"ק ב) כתב שתיקנו הברלה בברכת 'אתה חונן', כיון שאסור לתבוע צרכיו קודם הברלה.

(7) ובטעם הדבר, כתב לעיל (סי' מט ס"ק ו) כיון שאמירת תהלים היא כדי לעורר רחמי ה', אם כן נחשבת אמירתם כמו תפילה שמותר לאומרה בעל פה.

[משנ"ב ס"ק ג]

וְשָׁמַר ה' גְּדֻלָּתוֹ הַנֶּאֱמָר בַּיּוֹם, לָכֵן אֵנוּ מְצַרִּיכִין קְטָנִים⁸.

(8) ולענין הזמן שמותר לאכול במוצאי חג, כתב הרמ"א לקמן (סי' תקס"ב ס"א) שדי להמתין עד שיראו ג' כוכבים בינונים, הוסיף המשנ"ב שם (סי' ג) שאפילו אם הם מפורזים די בכך, וביאר, שדוקא לענין שבת ויום הכיפורים משום חומרתם הצריכו דוקא ראיות ג' כוכבים קטנים.

[ביה"ל ד"ה עד]

ש"ב אין להקפיד על שלא נשלם השעור ד' מילין⁹.

(9) אמנם בביה"ל לעיל (סי' רס"א ס"ב ד"ה שהוא) כתב, שנכון לכתחילה לחוש לדעת רבינו תם, ולא לעשות מלאכה עד כשיעור ד' מילין משקיעת החמה, ומשמע שאף שיש סימן בכוכבים לפני כן, וראה עוד מה שכתבנו שם.

[משנ"ב ס"ק ז]

וְלָכֵן גַּם עֲתָה אֵין אוֹמְרִים 'צִדְקָתְךָ'⁸.

(8) ובעלי ברית מילה, כתב הגרי"ח קניבסקי (אשי ישראל פל"ו הע' רכח) שאף לאחר הברית אינם אומרים 'צדקתך', וכמו שאינם אומרים תחנון ביום חול אף לאחר הברית, וכדלעיל (סי' קלא ס"ק כה).

ובראש השנה שחל בשבת, כתב השו"ע לקמן (סי' תקצ"ח ס"א) שאומרים 'צדקתך', אך הרמ"א שם כתב שאין אומרים, וביאר המשנ"ב שם (סי' א), שלדעת השו"ע אומרים כיון שראש השנה הוא יום דין, ולדעת הרמ"א אין אומרים כיון שראש השנה הוא גם יום טוב וראש חודש.

וכן ביום ספור שחל בשבת, נחלקו השו"ע והרמ"א. שדעת השו"ע לקמן (סי' תרכ"ב ס"ג) שאומרים, ודעת הרמ"א (שם) שאין אומרים, וביאר המשנ"ב שם (סי' יב) בדעת הרמ"א, שב'צדקתך' כתוב 'משפטך' תהום רבה', ואנו מבקשים ביום כיפור רחמים לפני השם יתברך.

ובשבת שאומרים בה 'צדקתך', ועצה השו"ע ואמר קדיש יתקבל, כתב הקצות השלחן (סי' צא ברה"ש ס"ק ו) שלאחר הקדיש יאמר 'צדקתך', ולאחר מכן לא יאמר עוד פעם קדיש. ואף שאמרו ג' פסוקים, כבר כתב השערי אפרים (שער י סמ"ד בפתחי שערים) שעל פסוקים מלווקטים מכמה מקומות ואף יותר מג', אין אומרים קדיש (וכמו שהתבאר לעיל בס"ק ד).

ובבית אבל בתוך שבעת ימי אבלותו, כתב הפמ"ג (משב"ז ס"ק ב, וסי' קלא א"א ס"ק י) שיש לומר 'צדקתך', ואף שבימות חול אין אומרים שם תחנון, כיון שבשבת אין מידת הדין מתחזה, ולטעם זה כתב המנחת שבת (על קצו"ש סי' עז ס"ק כט), שגם כשהאבל מתפלל ביחידות אומר 'צדקתך', וטעם נוסף לכך שאומרים בבית אבל 'צדקתך', כתבו הקצו"ש (סי' עז ס"א) והתוספת שבת (סי' ה), שאם לא יאמרוהו הוי כאבלות בפרהסיא, ולטעם זה כתב התוספת שבת שאם מתפלל האבל ביחידות לא יאמר 'צדקתך'.

[משנ"ב ס"ק ט]

אֵין לֹא יֹאמְרוּ פְּרָקִים⁹ אוֹ שִׁיר הַמַּעֲלֹת¹⁰.

(9) הטעם לאמירת 'פרקי אבות', כתב במחזור ויטרי (הלכות שבת סי' מז) מפני שלומדים ממנה יראת שמים דרך ארץ, טעם נוסף כתב בשבלי הלקט (סוף סי' קכו), כיון שפותח בו במשנה 'משה קיבל תורה מסיני', שמספרים אנו כזה בכבודו של משה שנגזר בזמן זה, ובכך תהיה לו מנוחה טובה. ובאורחות חיים (ספינקא, ס"ק ה) כתב עוד טעם, שכיון ששעה זאת היא זמן תענוגות לבני אדם, תיקנו להם לומר דברי מוסר ויראת ה' להשיב את לב האדם לעבודת הבורא יתברך.

(10) והטעם לאמירת 'שיר המעלות', כתב בלבוש (סי' תרט"ו) שהוא על פי דברי הגמרא (סוכה ג), א' שעל ידי שדוד אמרם חזרו התהומות שקפאו למקומם, ונעשה קיום לעולם ולמעשה בראשית.

ובשבתות אלו שאומרים 'שיר המעלות', מבואר ברמ"א לקמן (סי' תל ס"א) שאומרים גם מזמור 'צרכי נפשי', ובטעם הדבר שאומרים אותם משבת שקוראים בה פרשת בראשית, כתב בלבוש (שם), שכל מזמור 'צרכי נפשי' נאמר על מעשה בראשית, וכדי לזכור ענין מעשה בראשית לקראת צאת יום השבת תיקנו לאומרו באותו זמן.

סימן רצג

דיני ערבית במוצאי שבת

[משנ"ב ס"ק א]

לְאַחַר אֶת הַתְּפִלָּה¹, כְּרִי שִׁיתוֹסֵף יוֹתֵר² מִחַל עַל הַקְּדָשׁ³ וכו', דָּאזְ אֵין זְמַן חֲנִינָה⁴ וכו', דָּאֵין אוֹמְרִים תְּחִנָּה בְּשֶׁבֶת יוֹם־טוֹב⁵ וכו', מִשְׁתַּשְׁכָּה קֹדֶם מַצְרִיב⁶ וכו', מִתּוֹר הַמֶּנְהֵל בּוֹ לומר בְּעַל־פִּה⁷.

(1) וגם לנהוגים כשיטת רבינו תם וממתינים מלעשות מלאכה במוצאי

סט פאר הגולה

הלכות שבת סימן רצב רצנ

לא היו אומרים (ז) בו במנחה נפילת אפים, אין אומרים 'צדקה' : הגה (ח) ונהגו שלא לקבץ (ד) מדרש (ט) בין מנחה למערב (סד), אבל אומרים פרקי אבות פקדון ושיר המעלות בחרף, וכל מקום לפי מנהגו :

רצג דיני ערבית במוצאי שבת, ובו ג' סעיפים :

א (א) "מאחרין תפלת ערבית כדי להוסיף מחל על הקדש : ב בצריך לזהר (ב) מלעשות מלאכה (ג) * עד * שיצאו [*] (ד) * שלשה כוכבים קטנים, יולא יהיו מוצרים

א טקס דברי יוסי
שבת ל"ח ב רבנו
יונה בתחלת ברכות
מקום דשבת ל"ח
ב נדרין שכ בשבת
על-פי הירושלמי

שערי תשובה

[*] ג' כוכבים קטנים, ועין לעיל סימן רלח מ"ש שם, ועין בדגול מרכבה ואף כשרואה ג' כוכבים שאינם רצופים ומקוהין קצת אע"פ כן ספר לעשות מלאכה, דעקר טעם רצופים משום תוספת מחל על הקדש, וסיון שהמחין משט הרי הוסיף, ע"ש :

באור הלכה

* עד וכו', קשה לי, ולפי מה דפסק המהר"ם לעיל בסימן רסא קשיטת רבנו תם דמשקיעת החמה עד ג' כוכבים יש לשער הלכה ד' מילין, אס"פן אם אנו רואין כוכבים ואנו יודעין שבעדן לא נשלם הזמן ד' מילין, על-פ"ק דאומן הכוכבים הם גדולים, אס"פן אפ"י לא הנהגה הכא המהר"ם שיהא נשלם השער ד' מילין מעת השקיעה ? ואפשר לומר דהכינא לה דמפיקן שאנו רואין ג' כוכבים תליין דמסתמא נשלם השער, אבל אם אנו יודעין שלא נשלם איך הכינאי דעריך להסתין עד שישלם, שיהא מוצאי בספר מנחת-כהן, דאפ"י לרבנו תם, מפנין שאנו רואין סימן הכוכבים שוב אין להקפיד על שלא נשלם השער ד' מילין^(*), עין שם טעמו, ונראה לי דאפ"י להמחית-כהן, על-כ"ל פנים נכון שיראה אז אם הכסף העליון ושהו להסתין בין שהוא בתוך ד' מילין, דמסתמא מוכח דהכוכבים שאנו רואים לקמן עליהם שהוא לילה הם נראים דוקא אחר שהכסף העליון ושהו להסתין, וכמו שכתבנו לקמן בשם הגר"א בלקוטי, עין שם : * שיצאו. משמע במוצאי שבת ל"ח ע"ש בתורה חרין דכל זמן שלא נסתלק האדמיות מן כל פת הקוצץ באותו עד ששקעה החמה ונזה מקרי במוצאי הכסף העליון ושהו להסתין, ועין לקמן בטה שכתבנו בזה אין לקמן על הכוכבים, וכן כתב בבאור הגר"א דלכתובין כוכבים לבר צריך בקיאות רב דשקא הן כוכבים הנראים ביום, הלכך היו הגאונים מקפידים אם נסתלק האדמיות לגמרי ואז מוציל הכוכבים ; אמנם אפשר דזהו דוקא בכוכים בינונים דיש לעשות בהם בגדולים, אבל לא בקטנים, אבל ביוה"ד"ע סימן רסב סעיף ה בלקוטי, שם מוכח דאפ"י על כוכבים קטנים אין לקמן מקום להכסף העליון ושהו להסתין [ולפי מה שכתבנו במוצאי כוכבים בסימן רסג ט, עין שם, אין הקדש לזה, וצריך ציון], ומה פקדא הכסף, נראה לי דהוא פא"ר נסתלק האדמיות מן אותו מקום ונוטה ללכת, מלשון 'הכסף פניו', דאף דרש"י פרש שם [בשבת ל"ד ע"ב] דהוא השחיר, נראה לי דלאו דוקא השחיר משם, דזה נמשך וכן רב מאד, אלא כל שנסתלק האדמיות הוא בבגד השחיר, וכן מוכח ברש"י דזהו שנסתלק האדמיות מקרי הכסף, ועין נח משמע גס"פן במאירי דקורא שם 'הכסף' בטה שחלקה הכהן של האור, אחר-כך במוצאי בעור השער שפרש בהדיא דהכסף הוא מלשון לכן, עין שם נאמנם בסוף מביא שם על זה לשון הירושלמי וזה לשונו : והמקרא ברכות דרש"י איתא : הכסף זהו ביד-השמשות, השחיר, נעשה השחיר, שנה להסתין, וזהו לילה ; ואפשר דזהו דמסתמא לכתביו דהכסף לאו הנה השחיר, והירושלמי פליג עם המבלי וסובר דאף בהכסף שניהם הוי ביד-השמשות, ולילה לא הוי עד שישחירו שניהם, וכן בבאור הגר"א משמע דבטה שנסתלק אורה מלשונאם מקרי הכסף, ומי שאינו בקי בענין הכסף או שהיה יום קצון, ישער אם יש כדי ד' מילין מעת תחלת השקיעה : * שלשה כוכבים קטנים, עין לעיל בסימן רסא בבאור הלכה בדבר הסתמך 'שהוא', בס"פ הדבור, שפירש דאף לשית הגר"א יש לזהר בזה, משום דבמדינותינו שנוטין לצד צפון

באר היטב

(ד) מדרש, ובמדרכי כתב : שלא ללמד, פתחו שלא ללמד בחבורתא, אבל שנים שנים לוקדים בבתיהם, מ"ש ביר"ד סימן שמ"ד סע"ח, לכן המנהג לדרש קדם המנחה, ואם נמשכה עד סמוך למשכה שלא יוכלו לקיים סעודה ג' אפי' לא יאמרו פרקים או שיר המעלות, מ"א :

משנה ברורה

'צדקה' : להצדיק הדין על הרשעים שחוזרין לגיהנם במוצאי-שבת : (ז) בו במנחה וכו', פרוש, בין שיום השבת הוא ראש-החדש, (ה) בין שיום ראשון שאתחיל הוא ראש-החדש, ואס"פן, אלו היה חל לא היו אומרים במנחה נפילת אפים, שפ"ק חל במקצת יום שלאחריו, ולכן גם עתה אין אומרים 'צדקה' : (ח) ונהגו, ואינו אסור, (ו) אלא מנהג לזכרון בעלמא, והטעם, פנ"ל בסעיף-קטן ו. (י) ודוקא שלא ללמד בחבורתא, אבל שנים שנים לומדים בבתיהם, כמו שכתוב ביוה"ד"ע סימן שד"מ סעיף יח לענין נשיא שמת : (ט) בין מנחה למערב, הנהו (ס) כשהוא סמוך למשכה, ולכן המנהג לדרש קדם מנחה, ואם נמשכה הדרשה עד סמוך למשכה, אפי' לא יאמרו פרקים^(*) או שיר המעלות^(*), כדי שיוכלו לקיים סעודה שלישית בזמנה [מ"א], ובא"ל נראה איתא בשם מלבושי-יו"ט, שנהגו לרבו מהר"ל מפראג כמה פעמים שדרש בין מנחה למערב, ועל-פ"ן נראה דבזמננו אין למנוע זה, כידוע שמוציא בעונותינו הרבים באותה מקומות שעוסקין אז כמה אנשים בבית-המדרש בשיתיה בטלה, ובדאי טוב יותר לשמור או דברי מוסר כדי שלא יבא זה : א (א) מאחרין וכו', הנהו, אפי' דמן הדין סגי בטה שיתעצב מלעשות מלאכה עד הזמן המבאר בסעיף ב, (א) מפ"ל מקום לכתחלה ראוי ונכון וכן מנהג כל ישראל לאחר אה התפילה, כדי שיתוסף יותר^(*) מחל על הקדש^(*), המנהג לומר קדם מעריב המזמור 'אלהים יחננו' [נהלים סז] ועוד מן המורים, פנ"ק פסדורים, ואם יחיל תשעה באב במוצאי-שבת אין מומרי, דאז אין זמן חנינה^(*), וכן קשיחול יום-טוב במוצאי-שבת גס"פן אין המנהג לומר ; כתב הפרי-מגדים, דאפשר משום דאין אומרים תחנה בשבת יום-טוב^(*), מה שאין בן כלל שבת יוכל לאמרו משחשכה קדם מעריב^(*), ועין לעיל בסימן מט בשם חת-יאר, דההלים מפר המרגל בו לומר בעל-פה^(*), ומה טוב ונפה המנהג הזה : א, כדי ללוות שבת שנקראת פלה מלפנת בשירות ותשבחות, ונדאיתא במדרש ; ועוד, כי על-יד-זה נהאמר המעריב ונתוסף מחל על הקדש, וגם כדי שלא יבא לכתב בוכרים בטלים, אחר-כך מוצאי בכנסת הגדולה סימן רלח בעין מה שכתבתי : ב (ב) מלעשות מלאכה, עין לקמן בסימן רצט סעיף י : (ג) עד שיצאו, וקדם לכן אסור משום ספק יום, ומדינא סגי בשלשה כוכבים בינונים, אלא (ג) שאין אנו בקיאים בזה, ושקא הן גדולים הנראים ביום, לכן אנו מצריכין קטנים^(*) :

(ד) שלשה כוכבים קטנים, עין לקוטי פרי חדש על יוה"ד"ע שכתב, דאם הקוצץ מזהיר בעין אורה של יום, תו לא נחשב אותו הזמן רק ביד-השמשות, והביאו הגאון רבי עקיבא אגור בחדישו ביוה"ד"ע סימן רסב, עין שם, ובבאור הגר"א בלקוטי שם כתב, דאם נסתלק האדמיות מן כל פת הקוצץ באותו עד ששקעה החמה, אין אנו חוששין בטה שפניחיר, ודע עוד, דבספר תפארת-ישראל פסק ב דשבת מצריך שלשה קטנים לבר שלשה בינונים, ולא ידעתי מקורו ; ואולי דטעמו שמה אנו טועין בדבר

שער הציון

(ה) מגדאברהם : (י) אליה נכה בשם המנהג : (י) מגדאברהם : (ז) מן מוכח מהר"א שכתב דלכן נהגו לומר פרקי אבות פקדון אף דהוא גס"פן בכלל מדרש, לפי שבקין מתפללין בעוד יום גדול ודוא עדין זמן בית-המדרש, ונראה דהוא נתן טעם רק על המנהג, אבל הרמ"א בעצמו משמע מלשונו טעם אחר לזה, ואפשר משום דאין שוין אותו כדרך שאר לפי ד' באסידה בעלמא : (ה) ב"ח ופרי-מגדים : (ג) בית-יוסף וקצת אברהם :

הלכות שבת סימן רצג רצד

138 פֶּאֶר הַגּוֹלָה

(ה) אֵלָא רְצוּפִים. וְאִם הוּא יוֹם הַמַּעֲשֶׂה, זִמְתִּין (י) עַד שְׁנֵינָא הַסֶּפֶק (ז) מְלַבֵּד: ג' דְּמִי שֶׁהוּא אָנוּס, (ח) *כַּגּוֹן שֶׁצִּירֵף לְהַחֲשִׁיף עַל הַמַּחֲסוּם לְדָבָר מַצּוּה, (ט) יָכוֹל לְהַחֲפֹלֵל שֶׁל מוֹצֵא־יְשׁוּבָה מִשְׁלֵב הַמַּנְהִיגָה לְקַמְעֵלָה (ב) (י) וְלַהֲבַדִּיל מִמֶּד, "אֵכָל לֹא יִבְרָךְ עַל הַנֶּר וְכֵן אֲסוּר בַּעֲשֵׂת מְלָאכָה עַד צֵאת הַבּוֹכָכִים: הִנֵּה נִתְּהִיגִים לִומר 'וְהוּא רַחֵם' [*] וְ'כִכְוֵר' בְּאַרְיִכוֹת נֶעֱם, בְּדִי לְהִסְיֵר מִחַל עַל הַקֹּדֶשׁ (א"י):

רצד דיני הבדלה בתפלה, ובו ה' סעיפים:

א (א) **אומרים הכהלה (ב) ב'חונן הדעת'. *ואם טעה ולא הבדיל, משלים תפלתו ונשקיים ק"ב

פאר הייט

(ב) הלהבדיל מיד. ומ"מ יקמין עם הק"ש עד צאת הכוכבים, מ"א. ורש"ל
וב"ח אוסרים, דשמו יקל גם כן במלאכה, וגם הוא דבר תמורה לרבים:

תה בשמו'שך אדם ומאריך באמרו ברוך ה' המלך ב באפוקי שבטא, עכ"ל:

מזשנה פרורה

וגדולים הם, לכן אנו צריכים עוד פוכבים הגדולים מהם, ומזה אנו יודעים שעל-פלפנים הם אינם גדולים. ולפי מה שכתב בשער-תשובה סימן רלה בשם המטה יהודה והברכי יוסף, עין שם¹⁰, ניתא דברי התפארת ישראל בפשיטות, אולם שארי אחרונים לא הוכירו דבר זה [ראפשר דאם בשארי מקומות הקרע מצנן ולא יכול לראות עוד פוכבים, יש להקל לכלי עלמא]. ונראה לי, ולפי מה שכתב הגר"א דענין שיתפלל האדמימות מן כל כפת הקרע באותו צד ששקצה החמה ואז מוציל השלשה פוכבים, (ג) נראה דמוציל אז בשלשה פוכבים קטנים (כד¹¹): (ה) אלא רצופים. משום תוספת שבת. והוא הדין כשראה שלשה פוכבים קטנים שאינם רצופים וממתין מעט אחריו, מחר לעשות מלאכה, דעקר טעם הרצופין

מִשִּׁים תּוֹסֶפֶת⁽¹⁾, וְכִינן שֶׁהִתְחַן מֵעַט הָרִי הוֹסִיף⁽¹³⁾ דִּגְלוּל מִרְבֵּבָה: (ו) עַד שֶׁצָּא. מֵה שָׁלֵא וְכֵן הִשְׁלַחְדָּרָף שִׁמְמִין הַשְּׁעוֹר ד' מִלִּיק מֵעַת תַּחֲלֵת הַשְּׁקִיעָה, לִפִּי מֵה שֶׁפֶּסֶק לַעֲלִי בִסְמִין רִסֵּא סִיָּף ב - אֶפְשָׁר דְּמִגְרִי דְּלֵא נִדְעָ לֹא גַם זִמֵּן הַשְּׁקִיעָה מִשּׁוּם הֶעָנָן: (ז) מִלְּבֹ. וְאִם יֵשׁ לֹא מוֹרֵה-שְׁעוֹת שְׁהוֹלֵף בְּטוֹב, יוֹדֵעַ בְּבִרְרוֹ שֶׁהֵינָה אֶתְבּוֹל בְּהָ הַזִּמֵּן לִלְלָה עַל-פִּי הָדִין, דְּהֵינּוּ שְׁלֵשָׁה כִּכָּבִים קִטְעִים, נִרְאָה דְּיוֹכֵל לִסְמֵף עַל זֶה, וְכֵן פֶּתֵב בְּכִרְכִּי־יוֹסֵף דְּיוֹכֵל לִסְמֵף עַל מוֹרֵה-שְׁעוֹת: ג (ח) כְּגוֹן שֶׁצָּרִיךְ וְכו'. הֵינּוּ, שְׁהוֹלֵף מִפִּתֵּי מִבְּעוֹד יוֹם עַד סוֹף הַתַּחֲסֹם יוֹשֵׁב שָׁם עַד הָעֶרֶב, כְּרִי שְׁמִי שֶׁשָּׁחַף יֵלֵף לְכִרְב־מִצְוֶה הַנֶּחֱזֵן לֹא, (ד) וּמִגְרִי שֶׁשָּׁם לֹא יִצָּא לֹא פִּסּוּס לְהַבְדִּיל עֲלֵי⁽¹⁴⁾: (ט) יָכֹוֹל וְכו'. וּמִכָּל מְקוֹם פֶּתֵבוּ (ס) הַעֲתָרִיתִים דְּאֵין לַעֲשׂוֹת כֵּן, דְּדָבָר תַּמּוּד הוּא לְרִבִּים, גַּם שְׁמֵא יָבֹוא לְהַקֵּל בְּמִלְכָּה⁽¹⁵⁾, (ו) וּבִפְרָט בְּיִמֵּנו דְּנוֹתְקִין לַעֲשׂוֹת תַּמִּיד כְּרִנָּן שֶׁמִּתְפַּלֵּין מִנְהָ עַד הָעֶרֶב, כְּנֹרֵא מִדִּיֵּא אֶסוּר לְהַקְדִּים מַצְרִיב בְּמוֹצָא־יִשְׁבַּח⁽¹⁶⁾. וְאִף דְּהָעֶרֶב יִשְׁבַּח יֵשׁ שְׁמַקְלִין, הֵינּוּ מִשּׁוּם דְּמִצְוֶה לְהוֹסִיף מַחֲל עַל הַקִּנְשׁ, מֵה שְׂאֵין כֵּן בְּמוֹצָא־יִשְׁבַּח: (י) וְלְהַבְדִּיל מִיָּד. וּמִכָּל מְקוֹם (י) יִמְתִּין מִלְּקִירוֹת קִרְיָא שְׁמַע עַד צֵאת הַכּוֹכָבִים⁽¹⁷⁾:

א (א) אוֹמְרִים הַבְּדִילָה וְכוּ'. וְאָמְרוּ אִם נִדְּמוּן שֶׁהַבְּדִיל עַל הַכּוֹס מִקֵּדָם, (ה) מִכָּל מְקוֹם צָרִיךְ לַהֲבִיל בַּתְּפִלָּה גַּם-כִּי(ו). וְאִי עֵקֶר מִצֻּת הַבְּדִילָה הָיָה דְאוֹרְחָא אוֹ דְרַבְנָן, עֵינן בְּמָה שֶׁנִּכְתָּב לִקְדָּם וְלֵשׁ סִימָן רִצּוֹ: (ב) ב' חוֹנֵן הַדַּעַת. וְקִבְעָהּ בְּכִרְבָּה זוֹ, (ג) מִפְּנֵי שֶׁאִסּוּר לְחַבֵּץ צָרִיכִי קִדְּם הַבְּדִילָה(ד). מִגֵּיגָה פָּשׁוּט לֹאמַר "אֵסָה חוֹנֵן וְכוּ'" עַד "לְאַנְשֵׁי בֵינָה", וְאַחֲרֵיכֵן אֶתְּהָ חֲנִינְתִּי וְכוּ' וְחֲנִנִי מֵאַתָּה וְכוּ'(ה) [אַחֲרוֹנִים],

יָבֹתָ, אִם לֹא אָמַר יְחִזְקִיעֶשְׁבֵּת אֵינִי חֹזֶרֶת⁵, מִפְּנֵי שֶׁמִּזְכִּיר אַחֲרֵיכֶם הַבְּדֵלָה עַל מִכְּן צָרִיד לְחֹזֶר לְרֹאשׁ הַתּפִּלָּה כְּמוֹ בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת⁶, דְּכִי מִשּׁוֹם שֶׁאֵינִי גַם

שער הציון

(ג) ר' יהא כששלים בין השקשות דרבי יהודה, ונתנו כשהבסיף העליון והשנה לתחתון, מתחיל תכף ב'יה השקשות דרבי יוסי נלפי מה שקבת הגר', או עד קדי מ"ט אקח, הוא לערף חצי מיתוס¹ להשלחן² שרדף, וכמו דאמרין בגמרא שם, ונתנו שני כוכבים בתוכם, וכמעט תכף יוצא הכוכב השלישי, וכדמורה שם יהיה כהרף עין, וממילא חו אין להסתפק שמה גדולים הם: (7) מגן-אברהם רש"א: (8) רש"י צ"ח מגן-אברהם ורש"א: (1) פשוט: (1) מגן-אברהם ורש"א: (2) מגן-אברהם בשם ר' יהושע.

שערי תשובה

[*] וְכִרְכוּ כְּאִרְכּוֹת נָעִם, וְכָבֶד בְּתַלְמוֹת דְּוִלּוֹת סִף הַלְכוֹת צִיּוֹת: וּמִכְנָא
לֵה לֵאנִישֵׁי לֵאמֹר רַחֵם לְהַאֲרִיךְ וְלִמְשֵׁךְ בְּקִרְכוּ ה' הַמְבִיחַ בְּאֶשְׁקֵי שִׁבְתָּא
מִי חִימִי וְנִתְחַלֵּל מִתְחַלֵּל וְהָאֵי שִׁבְתָּא, עֵישׁ וְהִבְיָא כְּבִרְכִי, וְגַם חֲבִיב שְׂפָא
מִשְׁתַּבַּח דֵּי הַקְדִּישׁ מִתְחַלֵּל בְּשֵׁם דְּבָנוּ הָאֵי אֲנָן וְלֵי קִבְלָא דְּכַנְסָא, שֵׁישׁ

פאָר הלכה

הבין השמשות מאריך סביד יורה, ואין לנו ציפון אחר ללילה וזאת
הנוכחים. וראיתי אנשים מההדרין בחנה: דעת הקרא' להחליק הנדח
בהקדשם אחר שקיעה, שטועין בדבר ויבדדו עצמן גם במוצאי שבת בעוד
שלא השק' היום לגמרי, וסומכין עצמן על שיטת הגר"א דהבין השמשות
אינו ארץ בלשון פדיוש, אכל הוא טעות, וג' בוכבים צריך לכלי שלטא נואין
אנו בקיאים בבינונים וצריך קטנים, וכמו שפסק בשלח דערוהו, דזהו השיט' ^{הוא}
המבטח ללילה, כדאימא ברכות דף ב' רשבה ל"ה ומגלה כ', וקדם לכן הוי
ספק לילה: * כגון שצריך להחשיך וכו'. מדברי המגן אברהם משמע,
דכרי שלא יתפלל בדרך במהלך בלבד, מתר לו להקדים להתפלל בביתו.
ולא העמקתי, כמאם דברי בספר קטן ה' פתח דיתמן לקרות קריאת שמע
עד צאת הכוכבים ולא יאמר אלא דאמר להסמיך, ודבר כהב בעצמו בספר פט
והעולם סומכין עכשיו דאמר דחשיבא אעלא לתפלה דרין מקטלה
מעמד¹⁸, וכן כתב בספר תוספת שבת:

* **אומרים** ה**הדלה** **ב'חוקן** **הדעת'** **עין** **במשנה** **ברורה** **מה** **שכתבו** **לענין**
אם **שכן** **ולא** **התפלה** **ערבית**, **ותשעם** **בנה**, **הנה** **הקצין**
הכרדב' **ז'** **יראה** **הוא** **סובר** **דבכל** **גוני** **אינו** **צריך** **להזכיר** **אתה** **חונמנו**
בשחרית, **ותפגזאברהם** **סובר** **דבכל** **גוני** **צריך** **לסעוד**, **ותנין** **תתפלל** **לשנה**
שהיא **להשלמה**, **וכמו** **שפרשו** **החוספת** **שבת** **ותפריזמגדים** **והלפריש** **האזן**
רבי **עקיבא** **אמר** **שהוא** **תתפלל** **ראשונה** **תשעה**, **אמאי** **אמר** **בגמרא** **הטעה**
לא **הבדיל** **בתפלה** **אינו** **חזיר** **כפי** **שאמרה** **אחרית** **על** **הפס,** **ושמע**
דאמאי **בזה**, **ואמאי** **יאמרנו** **עם** **כין** **עוד** **בתפלה** **אחרית**, **הוא** **עקר** **פגמא**
הוא **בתפלה**, **ותקשית** **המגן** **אברהם**, **ועוד**, **דאמאי** **תב** **השלחן** **צריך** **בסעוד**
ב **דאם** **סובר** **שאך** **למחר** **לא** **יהיה** **לו** **כוס** **צריך** **לחזר** **ולהתפלל**, **דאמאי**, **הא**
יחל **לקום** **מצות** **ההדלה** **תתפלל** **שחרית**, **דהא** **עקר** **פגמא** **בתפלה** **הנה**
ועדיף **מכוס**: **אלא** **עליבדות** **דעקר** **ההדלה** **נתקן** **בתפלה** **ערבית** **ולא** **בתפלה**
שחרית, **וגיה** **דקום** **שהתקינו** **להבדיל** **על** **הכוס** **וכראיתא** **בבבארא** **עלמרחק**
היה **הדין** **דאם** **לא** **הבדיל** **במוציא** **שבת** **בתפלה** **או** **שלא** **התפלה** **ערבית** **כלל**
היה **צריך** **להבדיל** **בתפלה** **שחרית**, **אלא** **לאחר** **שנתקן** **על** **הפס** **אין** **שיך**
שם **ההדלה** **בתפלה** **שחרית** **כלל**, **אלא** **דבכתי** **המגן** **אברהם** **דבתי** **שהיא**
מחלל **בשחרית** **תפלה** **שני** **בשכיל** **ערבית** **שי** **לה** **דין** **פגמא** **ערבית** **וצריך**
להזכיר **פה** **ההדלה**, **וצין** **באללה** **רבה** **דנשאר** **בצריך** **ציון** **אם** **הכרדב'** **או**
התפגזאברהם, **דקשית** **המגן** **אברהם** **שהקשה** **על** **הכרדב'** **אמר** **קשנא**
לחזקען **הכרדב'** **דאמאי**, **וכמו** **שהעיר** **כבר** **הסבירי'וסף** **והתאמת** **שלא** **היה**
לפניו **ספר** **הכרדב'** **מי** **אם** **מה** **שהשימוק** **העלת** **שבת** **בקרדו**, **ועלין** **נראה**
לעניות **עמתי** **להכריע** **כמו** **שכתבתי**, **דאם** **לא** **הבדיל** **מתחבול** **כלל** **שיש**
עלי **צדון** **עצם** **החייב**, **ויכח** **שפסב** **הרא"ש** **בפרק** **מי** **שמתו** **לענין** **אזנן**, **צין**
שם **היטב**, **חזיר** **עמה** **בתפלה**, **ואינו** **בתפלה** **שניה**, **וכמו** **שהבדלתי** **מדברי**
השלחן **צריך** **להבדיל** **לאשונה** **אין** **לסעוד** **כלל**, **אבל** **אם** **בקר** **הבדיל**
בבילה **על** **הפס**, **שכבר** **יבא** **בפס** **הפגזות**, **אין** **כדאי** **להזכיר** **עמה** **בתפלה**,
דאולי **לא** **נתקן** **השלמה** **לדבר** **שיכול** **לעצא** **בו** **מצד** **אחר**, **וכמו** **שכתב**

תרגום: 1 וְקָתָהּ

הלכות שבת סימן רצד

ביאורים ומוספים

[משנ"ב ס"ק ז]

והפך צדק, עין שם⁽¹⁰⁾ וכו', בשלשה כוכבים קטנים לחד⁽¹¹⁾.

(10) שהתבאר ברביהם (מטה יהודה סי' רלה, וברכי יוסף סי' תקטב ס"ק א), שמה שכתב השו"ע לעיל (בסי' רלה ס"א) שלקראת שבע של הלילה הצריכו ג' כוכבים קטנים, הכונה ברבריו שהכוכבים הבינוניים בתחילה נראים כקטנים וכשמחשיך הם נראים בינוניים, ולאחר מכן יוצאים עוד כוכבים יותר קטנים, ולכוכבים אלו יש להמתין.

(11) ואם נראים עשרה כוכבים בשמים, כתב בארחות רבינו (ח"א עמ' קכז) ששמע בשם החזו"א, שאז ודאי שיש כבר ג' כוכבים קטנים.

[משנ"ב ס"ק ח]

משום הוספת⁽¹²⁾, וכיון שהמתין מעט הרי הוסיף⁽¹³⁾.

(12) וכמו שכתב השו"ע לעיל (סי' רסא ס"ב) שיש אומרים שצריך להוסיף מחול על הקודש, וביאר המשנ"ב שם (ס"ק יט), שד"ן זה נאמר בין בבניסתו ובין ביציאתו, ואין על זמן התוספת לא לאו ולא כרת כי אם מצות עשה, והוסיף בבדיל שם (ד"ה יש אומרים), שבשריע כאן מוכח ששתם כיש אומרים שם, שיש חיוב להוסיף במוצאי שבת מחול על הקודש.

ושעור זמן תוספת שבת, כתב המנ"א (סי' קפח ס"ק יח) שאין מצוה אלא להוסיף משוה לאחר צאת השבת, וכן כתבו התוספת שבת (סי' רסג ס"ק כח) והערוך השלחן (סי' רסג סכ"ז), והביא המנ"א שם, שלדעת העולת תמיד (ס"ק ה) זמן התוספת שבת הוא עד שעה רבע מתחילת הלילה, ובסידור בית יעקב (ליעב"ץ סעודה שלישית אות ז) כתב, שתוספת הזמן הוא רק כרבע שעה אחר צאת השבת.

(13) וכן במוצאי יום כיפור, כתב לקמן (סי' תרכ"ג ס"ק ג) שאין שיעור לתוספת יום כיפור.

ולענין שיעור זמן התוספת בבניסת השבת, כתב לעיל (סי' רסא ס"ק כב) שלא די בהוספה כל שהוא, אלא צריך קצת יותר, וכמה הוא שיעור זה, ראה מה שכתבנו שם (בס"ק כא).

[משנ"ב ס"ק ח]

ומקרי ששם לא ימצא לו כוס להקדיל עליה⁽¹⁴⁾.

(14) ואם באפשרותו להבדיל בצאת הכוכבים, אך לא יוכל להתפלל מעריב בצאת הכוכבים, כתב התהלה לדוד (ס"ק א) שמיון שהותר לו להתפלל מבעוד יום, מותר לו אז גם להבדיל על הכוס.

[משנ"ב ס"ק ט]

להקל במלאכה⁽¹⁵⁾ וכו', אסור לתקדים מצרים במוצאי שבת⁽¹⁶⁾.

(15) ואף במקרה שאם לא יבדיל מבעוד יום לא יתאפשר לו להבדיל אלא ביום שליש, כתב לקמן (סי' רצט ס"ק ב) שעדיף שיבדיל ביום שליש ולא בשבת מבעוד יום.

ולכן גם חולים וקנים שרגילים לישון מבעוד יום, כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' נד) שאין להתיר להם לעשות הבדלה מבעוד יום, שהיתור זה התיירו רק ליחיד ובשעת הדחק, אבל אין זה היתור לרבים לעשות כך בקביעות, אלא יבדילו ביום ראשון, והוסיף, שגם באופן זה אין ליכור שלם שיעשו כך בקביעות.

וביום טוב שחל במוצאי שבת שמבדילים בו בשעת הקידוש, הורה הגרש"ז איערבך (שש"כ פמ"ז הע' ק"א) שבשעת הדחק גדול, כגון לצורך זקן או חולה, אפשר להקל לקדש ולהבדיל מבעוד יום, אך בלי נר, וגם לא יעשה שום מלאכה עד הלילה.

ומי שנהג כשיטת רבינו תם בזמן צאת השבת, ורצה לשמוע הבדלה קודם שהגיע זמן זה ממד שאינו נהג להכות לזמן רית, הורה הגרש"ז איערבך (שולחן שלמה ס"ק ב) שיכול לצאת ע"י ידי חובת הבדלה, ואף שהשומע אינו יכול לשחות באופן זה מהכנסת של הבדלה, שהרי אין זה מעכב.

(16) ואף שעושה כן בבימים, כתב לעיל (סי' רלג ס"ק ו) שאינו יכול לנהוג יום אחד כדעת רבנן ולהתפלל מנחה עד שקיעת החמה, וביום שלמחרת לנהוג כדעת ר' יהודה ולהתפלל מעריב מבעוד יום.

[משנ"ב ס"ק י]

ומפל מקום ימקין מלקרות קריאת שמו עד צאת הכוכבים⁽¹⁷⁾.

(17) ולענין ברכת 'מיני בשמים' כשמבדיל מבעוד יום, כתב הפמ"ג (סי' רצט א"א ס"ק א) שיש להסתפק אם יברך בשעה שמבדיל, או שיברך בצאת הכוכבים שאז הנשמה היתירה מסתלקת. אמנם במקום אחר כתב הפמ"ג (סי' רצט משב"ז סוף ס"ק ג) שיברך על הבשמים כשמבדיל מבעוד יום, ואם ידמנו לו בשמים במוצאי שבת הסתפק אם יברך עליהם.

והמתענה במוצאי שבת והבדיל מבעוד יום, כתב לקמן (סי' רצט ס"ק כב) שמותר לו לאכול ולשתות לאחר הבדלה עד הלילה.

ואם הבדיל מבעוד יום, ולאחר מכן נזכר שלא קידש בלילה שהדין הוא שיכול לקדש ביום, וכדכתב השו"ע לעיל (סי' רצא ס"ח), הסתפק הגרש"ז איערבך (שש"כ פמ"ז הע' לא) אם יוכל לקדש כיון שעדיין יום, ואין זה כיתרנו דסתרין, כיון שגם הקידוש בכניסת השבת וגם ההבדלה ביציאת השבת נלמדים מאותו פסוק 'זכור את יום השבת לקדשו', והוסיף (במ"ג שם), שכבר הסתפק בזה האדר"ת (עובר אורח סי' רסא), וכן אם לאחר שהתפלל תפילת ערבית והבדיל מבעוד יום, נזכר שלא בירך ברכת המזון בסעודה שלישית, הסתפק הגרש"ז איערבך (במ"ג שם) האם עליו לומר 'רצה' בברכת המזון כיון שעדיין יום.

[ביה"ל ד"ה כגון]

דקמית גאלה להפלה עדיף מתפלה קמקד⁽¹⁸⁾.

(18) וכמו שכתב במשנ"ב לעיל (סי' פט ס"ק מב) לענין אדם היוצא לדרך ובאפשרותו להתפלל בביתו רק תפילת שמונה עשרה בעמידה מבלי לסמוך גאולה לתפילה, או להתפלל שמונה עשרה כשהולך בדרכו ואז יוכל לסמוך גאולה לתפילה, שנהגים כאותם פוסקים שסוברים שלסמוך גאולה לתפילה עדיף מתפילה בעמידה, ולכן יתפלל בשעת ההליכה. אמנם לענין ציבור שמקדימים להתפלל ערבית, שכתב השו"ע לעיל (סי' רלה ס"א) שיקרא עמהם קריאת שמונה עשרה וברכותיה ויתפלל עמהם, וכשיגיע זמן קריאת שמונה עשרה יחזור ויקרא קריאת שמונה עשרה בלי ברכות, כתב המשנ"ב שם (ס"ק י) שנחשב בכך שסומך גאולה לתפילה, ואף שקורא קריאת שמונה עשרה וברכותיה ומתפלל שמונה עשרה מבעוד יום.

סימן רצד

דיני הבדלה בתפלה

[משנ"ב ס"ק א]

מקל מקום צריך להקדיל בתפלה גם כן⁽¹⁾.

(1) ואף אם אמר קודם תפילת ערבית 'ברוך המבדיל בין קודש לחול', מבאר לקמן (סי' רצט ס"ק לה) שעליו להבדיל בתפילה.

[משנ"ב ס"ק ב]

להבצע צרכיו קדם הבדלה⁽²⁾ וכו', אמה חונקתנו וכו' וחנוני מאתך וכו'⁽³⁾.

(2) ובטעם הדבר, כתב בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' תשלט) בשם הירושלמי (ברכות פ"ה), שכשם שאסור לעשות חפצי חול קודם שיבדיל, כך אסור לתבוע את חפציו קודם שיבדיל, והשו"ע הרב (ס"א) ביאר את דברי הירושלמי, שאסור לתבוע את צרכיו קודם הבדלה כמו שאסור בשבת עצמה לתבוע את צרכיו, ובטעם זה, אם שכח להבדיל בתפילה, כתב הגר"ח קניבסקי (אשי ישראל פל"ז הע' רנב) שיתכן שאין לו להוסיף בקשות שלא מנוסח התפילה.

ומשמעות דברי המשנ"ב כאן, שאפילו אחרי צאת השבת כל זמן שלא הבדיל אינו רשאי לתבוע את צרכיו, אמנם לעיל (סי' רצג ס"ק א) כתב, שאין אומרים ביום טוב שחל במוצאי שבת מזמור 'אלקים יחנוני', משום שאין אומרים תחינה בשבת יום טוב, מה שאין כן בכל שבת אפשר לומר מזמור זה משחשבה, ומשמע שגם כשעדיין לא הבדיל.

המשך במילואים עמוד 23

